

УДК 342.828 (477)

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-7-8-1**Бакун Володимир Ігорович,***аспірант кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРАВА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Виборчий процес є фундаментальною основою демократії в країні, оскільки він дозволяє громадянам висловлювати свою волю шляхом голосування. Ця діяльність регулюється набором адміністративних правил, які регламентують кожен етап, забезпечуючи чесність і прозорість процесу. Принципи виборчого процесу – це основні положення, на основі яких мають проводитися виборчі кампанії і дотримання яких є гарантією забезпечення реалізації засад виборчих прав громадян. Принципи права відіграють особливу роль для правової системи в цілому, галузі права чи інституту права.

Можна помітити, що принципи формування виборчого законодавства повністю відповідають самому слову «демократія», оскільки для її існування необхідне волевиявлення народу. Виборчі принципи лежать в основі прийняття законодавцем заходів, спрямованих на обмеження таких дій, і таким чином забезпечують легітимність обраних народом осіб в управлінні державою, що робить справжню демократію ефективною.

Виборче законодавство ґрунтується на низці принципів, які керують застосуванням правил і гарантують чесність та справедливість процесу. Ці принципи, що лежать в основі демократичної гри, покликані забезпечити рівність можливостей між кандидатами, вільне волевиявлення виборців та легітимність обрання представників. Виборче право є однією з галузей права, в якій традиційно існує певний набір загально визнаних базових принципів. Окрім доктринального визнання, ці принципи закріплені в конституціях та виборчому законодавстві багатьох країн, а також у міжнародно-правових документах.

Аналізуючи традиційні принципи виборчого права, стверджуємо, що в юридичній літературі існують різні думки щодо їх класифікації, поділяючи їх за важливістю впливу на виборчий процес на основоположні та додаткові. До основних належать класичні принципи виборчого права: загальність, рівність, пряме або непряме голосування та таємниця голосування. До додаткових принципів належать: підзвітність депутатів виборцям, включаючи їх дострокове відкликання, забезпечення пропорційного представництва в органах державної влади, проведення виборів виборчими комісіями, принцип абсолютної або відносної більшості голосів виборців, рівність/рівність можливостей для кандидатів у процесі передвиборчої конкуренції.

Ключові слова: права людини, принципи, демократія, вибори, виборчий процес, міжнародне право.

Bakun V. I. Principles of electoral law: international experience

The electoral process is fundamental to a country's democracy, as it allows citizens to express their will through voting. This activity is governed by a set of administrative rules that regulate each stage, ensuring the fairness and transparency of the process. The principles of the electoral process are the basic provisions on the basis of which electoral campaigns should be conducted and compliance with which is a guarantee to ensure the exercise of the principles of the electoral rights of citizens. The principles of law play a special role for the legal system as a whole, a branch of law or an institution of law.

It can be observed that the formative principles of electoral legislation are fully consistent with the word "democracy", since its existence requires the will of the people. The electoral principles underlie the adoption by the legislators of measures to curb such acts and thus ensure that those elected by the people enjoy the legitimacy to govern the nation, thus making true democracy effective.

Electoral legislation is built around a set of principles that guide the application of the rules and guarantee the fairness and justice of the process. These principles, which underpin the democratic game, aim to ensure equality of opportunity between candidates, the free expression of the will of the voter and the legitimacy of the election of representatives. Electoral law is one of the areas of law in which there is traditionally a certain set of universally recognized basic principles. In addition to the doctrinal recognition, these principles are enshrined in the constitutions and electoral legislation of many states and in international legal instruments.

Analysing the traditional principles of electoral law, the author argues that there are different opinions in the legal literature on their classification, dividing them into fundamental and additional ones according to the importance of their impact on the electoral process. The basic principles include the classical principles of electoral law: universality, equality, direct or indirect voting and secrecy of the vote. The additional principles include: accountability of deputies to voters, including their early recall, ensuring proportional representation in public authorities, conducting elections by election commissions, the principle of absolute or relative majority of votes, equality/equal opportunities for candidates in the process of pre-election competition.

Key words: human rights, principles, democracy, election, electoral process, international law.

Актуальність проблеми. У системі сучасної демократії вибори займають важливе місце як основа функціонування представницької демократії. Тому різноманітні аспекти правового регулювання цього центрального соціально-політичного інституту демократії традиційно є важливим предметом вивчення вчених-юристів. Вивчення системи основних принципів виборчого законодавства, вивчення та висвітлення їх змісту має велике значення у розвитку доктрини сучасного виборчого законодавства. Незважаючи на численні наукові праці в цій галузі, ця проблема не може бути визнана остаточно вивченою. Відсутнє єдине і загальновизнане бачення не тільки переліку (системи) і змісту відповідних принципів, а й їх місця в правовій системі та їх ролі в правовому регулюванні виборів в демократичних державах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних дослідників різної виборчої тематики приділяли увагу М. Афанасьєва, М. Баймуратов, О. Бакумов, Ю. Барабаш, О. Батанов, А. Георгіца, С. Кальченко, В. Ковтунець, М. Козюбра, В. Колісник, В. Кравченко, А. Крусян, О. Марцеляк, М. Мельник, В. Сергій, М. Смокович, О. Совгіря, О. Тодика, Ю. Тодика, В. Федоренко, В. Шаповал та інші. Слід зазначити, що в румунській спеціальній юридичній літературі принципи виборчого права не аналізуються і не класифікуються. Фахівці в цій галузі І. Деляну, І. Мурару, Є. Сіміна Тенесеску, Г. Янку та інші кваліфікують універсум принципів виборчого права як універсальний. Г. Янку та інші кваліфікують загальність, рівність, безпосередність, таємність і вільне волевиявлення як традиційні ознаки голосування, зміст яких збігається з принципів участі громадян у виборах.

Метою статті є проведення дослідження з описом принципів частоти виборів та аналізом міжнародної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодо важливості поваги та реалізації права вибору, Джудіт С. Трент і Роберт В. Фріденберг зазначають наступне: право вибору є важливим, оскільки воно дає нам свободу брати активну участь у виборі наших лідерів. Вона становить ядро демократії. Немає жодної іншої країни у світі, де громадяни реалізують своє право на вибір більш енергійно та відповідально, ніж у Сполучених Штатах. Незалежно від того, чи визначають результати виборів переможців двох місць у міській раді чи президентське крісло в Білому домі, реалізація права вибору продовжує залишатися важливим елементом демократичної системи правління. Право вибору дає нам можливість визначати, яким чином найкраще можуть бути задоволені наші основні інтереси [13].

Цікаве питання, яке виникає сьогодні у виборчому праві, стосується принципів. Роберт Алексі стверджує, що принципи «це норми, які наказують виконання чогось в максимально можливому обсязі в рамках існуючих правових і фактичних можливостей». Іншими словами, це завдання оптимізації, які можуть виконуватися в різному ступені, в залежності від наявних можливостей. Принцип, крім того, означає початок, основу або суть явища. Його також можна визначити як первинну причину, момент, місце або сегмент, з якого походить щось, дія або знання.

Вивчення принципів виборчого законодавства як ідеологічної та правової основи галузі потребує не лише формування переліку з їх назвами. Важливим є з'ясування їх сутності, змісту, місця в загальній системі правових принципів та їх внутрішньої (галузевої) узгодженості, співвідношення як з принципами вищого рівня (загальне або конституційне право), так і з принципами нижчого рівня (інституційні принципи кожного інституту виборчого права) або принципами суміжних галузей і, відповідно, модальності та засоби їх перенесення в конкретні норми виборчого права – і те, і інше і процесуальні – а, отже, і в положеннях виборчого законодавства [10].

У польській доктрині виборчого права одностайно вживається термін «(основні) принципи виборчого права» [2, с. 37], який слід розглядати як відповідний еквівалент (синонім) українського терміна «принципи виборчого права» (див., наприклад, [8, с. 39]). Водночас С. Марцеляк пропонує розрізняти поняття «принципи права» та «принципи виборності депутатів народу України», розглядаючи останні як «складову систему принципів права» [9, с. 14].

У *lato sensu* «виборчі принципи являють собою ряд загальноприйнятих, основоположних стандартів, що відображають демократичний характер виборів як конституційної основи публічної влади», які «визначають первинні умови регулювання виборчих прав», які «утворюють узгоджену систему гарантій і процедур, що забезпечують проведення чесних виборів, реалізацію і захист виборчих прав громадян» [11].

Строго кажучи, принципи виборчого права можна визначити як основоположні ідеї, що лежать в основі системи виборчого законодавства, що визначаються суспільними відносинами, будучи концентрованим вираженням цінностей, що пропагуються і захищаються законом, як керівні ідеї змісту всіх норм виборчого права, що керують правовими нормами і застосуванням виборчого законодавства [12].

Відповідно до статті 2 Виборчого кодексу Республіки Молдова (що діє до 2017 року) названих принципів участі у виборах, громадянин Республіки Молдова бере участь у виборах на основі загального, рівноправного, прямого, таємного та вільно вираженого виборчого права [3]. Участь у виборах безкоштовна (добровільна). Ніхто не має права чинити тиск на виборця з метою примусити його брати участь або не брати участь у виборах, а також на волевиявлення. Громадяни Республіки Молдова, які проживають за межами країни, користуються повним виборчим правом відповідно до умов цього Кодексу. Дипломатичні представництва та консульські установи зобов'язані створювати умови для вільного здійснення громадянами своїх виборчих прав.

Іншої думки з цього приводу дотримується академік Іон Гучеак, який визначає принципи виборчого права як низку загальноприйнятих, фундаментальних стандартів, що відображають демократичний характер виборів як конституційної основи публічної влади, що визначають основні умови регулювання виборчих прав [4]. Автор поглиблює дослідження виборчих принципів та класифікує їх за трьома категоріями:

1) Принципи організації та проведення виборів, до яких належать: обов'язковість виборів, автентичність (нефальсифікація) виборів, періодичність виборів, свобода виборів, альтернативні вибори, допустимість різних виборчих систем та незалежність виборчих органів.

2) Принципи участі громадян у виборах, частиною яких вони є: універсальність виборчого законодавства, рівність виборчого законодавства, пряме голосування, таємниця голосування та свобода вираження поглядів виборчого вибору.

3) Взаємодоповнюючі принципи.

Професори А. Арсені, В. Іванов і Л. Сухолітко визначають принципи виборчої системи, розуміючи під нею методи і процедури визначення результатів голосування, підрахунку поданих і визнаних дійсними голосів, підводячи підсумки виборів [1]. Вони перераховують у категорію принципи виборчої системи: універсальність, вільна участь у виборах, обов'язкове голосування, рівність громадян на виборах, суперечливий виборчий процес, реальні можливості претендентів, гласність у підготовці та проведенні виборів, таємне голосування. Особливий акцент вони роблять на принципі універсальності, згідно з яким у виборах беруть участь всі громадяни, які мають виборчу дієздатність і не обмежені серією переписів населення. Аналогічний факт можна знайти і у професора Іоана Мурару, який, крім принципів рівності, прямого голосування, таємниці голосування, вільного голосування, висловився, підкреслюючи, що загальне виборче право є необхідністю, оскільки в правовій і демократичній державі все населення має бути викликане на виборчі дільниці [10].

Принципи права стали предметом дослідження як теоретиків права, так і конституціоналістів порівняно недавно, хоча самі по собі вони являють собою досить традиційне правове явище. М. Козюбра вважає, що питання принципів права є одним з найбільш складних, суперечливих і ідеологічно і методологічно незрозумілих у загальнотеоретичній юриспруденції. Виходячи зі сфери застосування відповідних принципів права, вчений пропонує класифікувати їх, з одного боку, як універсальні, цивілізаційні, сімейні та національно-людські начала (часто їх називають загальними принципами права), а з іншого – галузеві засади права, галузі та принципи правових інститутів [6, с. 142, 152–153].

У контексті принципів виборчого законодавства для Сейму Республіки Польща є ключові елементи, що стосуються вимог пасивного та активного виборчого законодавства. Під пасивним виборчим правом мається на увазі право громадян брати участь у виборах як виборці, а під активним виборчим правом – можливість балотуватися до Сейму. У польській виборчій системі існують специфічні критерії, які визначають, хто може брати активну участь у парламентських виборах [5].

До вимог для отримання права балотуватися на виборах належить, перш за все, досягнення певного віку. У разі виборів до Сейму в Республіці Польща громадяни Польщі мають право голосувати у віці вісімнадцяти років. З іншого боку, вимога пасивності поширюється і на факт наявності в повному обсязі громадянських прав і проживання на території країни. Для участі у демократичному виборчому процесі виборцю важливо відповідати цим умовам.

У випадку кандидатури до Сейму Республіки Польща існують більш розширені критерії. Кандидат повинен бути громадянином Польщі, мати всі громадянські права та мати право активного голосу. Крім того, згідно з принципами закону про вибори Сейму, кандидати повинні відповідати певним віковим умовам і не бути позбавленими публічних прав. Це означає, що вони не можуть бути засуджені до позбавлення волі за остаточним рішенням суду.

Загальна декларація прав людини, прийнята всіма державами-членами ООН, встановлює загальне право на чесні вибори. Відповідно до статті 21 Загальної декларації, «кожна людина має право

брати участь в управлінні державними справами своєї країни безпосередньо або через вільно обраних представників». Ця ж стаття встановлює, що єдиною основою державної влади є вільні вибори: «Воля народу повинна становити основу державної влади; ця воля має бути виражена через нефальсифіковані вибори, які періодично відбуваються шляхом загального, рівного виборчого права та виражаються таємним голосуванням або дотримуються еквівалентної процедури, яка забезпечує свободу голосування». На додаток до статті 21, яка конкретно стосується виборів, Загальна декларація встановлює ряд інших відповідних прав у контексті виборчого процесу, включаючи свободу вираження поглядів, асоціацій і зібрань [7].

Інші документи ООН з прав людини містять спеціальні положення щодо виборчих прав, а також інших відповідних прав людини у контексті виборів. Наприклад, стаття 5 Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (CERD) гарантує кожному, без будь-якої відмінності чи дискримінації, «політичні права, зокрема право брати участь у виборах — голосувати та бути обраним». Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) гарантує у статті 7 право жінок брати участь у політичному житті та виборах на тих же умовах, що й чоловіки. Практично всі держави-учасниці ОБСЄ ратифікували CERD і CEDAW і зобов'язані дотримуватися положень цих конвенцій. Керівні принципи ООН щодо внутрішнього переміщення передбачають, що внутрішньо переміщені особи мають такі ж права, як і всі інші громадяни, включаючи право голосу та право брати участь у громадських і державних справах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, через принципи, закладені у виборчому законодавстві, законодавець намагався закріпити цінності, з якими він співпрацюватиме для забезпечення безперервного проходження всього виборчого процесу. Завжди беручи за орієнтир суверенітет населення у виборі своїх представників. Принципи виборчого права розглядаються як система основоположних загальноправових приписів, що слугують вихідними положеннями (аксіомами, постулатами) у розвитку системи виборчого права. Чесність виборів ґрунтується на правовій та інституційній системі, яка заохочує та захищає чесні та справедливі вибори, а також застосування конкретних заходів для захисту доброчесності відповідно до стандартів та належної практики демократичних виборів. Відповідні заходи повинні бути адаптовані до соціального та політичного контексту кожної країни, але основні цілі однакові і впливають з необхідності забезпечення чесних і надійних виборів.

Література

1. Arseni A., Ivanov V., Suholito L. (2003) *Drept Constituțional Comparat*, Chișinău, USM, p. 105.
2. Chmaj M., Skrzydło W. *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*. Kraków: Zakamyczy. 2002. 190 p.
3. Codul electoral nr. 1381-XIII din 21.11.97. Monitorul Oficial al R.Moldova nr.81/667 din 08.12.1997.
4. Guceac I. *Drept Electoral*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2005. p. 27.
5. Jacek Wiśniewski. *Zasady prawa wyborczego w polsce: wymogi, zasady i ograniczenia*. Prawoteka, 24 października, 2023 URL: <https://prawoteka.pl/zasady-prawa-wyborczego-w-polsce-wymogi-zasady-i-ograniczenia>.
6. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння та класифікації в контексті сучасних трансформацій глобалізації. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.
7. Manual de observare a alegerilor. Ediția a V-a. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/e/14349.pdf>.
8. Марцеляк О. Конституційні принципи виборчого права України (загальнотеоретична характеристика). *Право України*. 2013. № 5. С. 38–45.
9. Марцеляк С.М. Принципи виборів народних депутатів України: конституційно-правове регулювання та правозастосовча практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
10. Muraru I., Tănăsescu S., *Drept Constituțional Și Instituții Politice*, București, Lumina Lex, 200, p. 395.
11. T. Cârnaț, D. Jelescu. *Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor*. Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane / referenți științifici: Monica Albu, Ionuț Isac, Călina Jugastru, Andrei Negru, Silviu G. Totelecan. – Cluj-Napoca: LIMES & Argonaut, 2014. 260 p.
12. T. Cârnaț, *Drept Constituțional*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Chișinău, Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. Catedra de Drept Constituțional și Drept Administrativ, 2010, p. 347.
13. Vocea Civilă. Volumul 4, Nr.2 (17) URL: <http://www.e-democracy.md/files/voceacivica/vocea17-col.pdf>.

References

1. Arseni, A., Ivanov, V., & Suholito, L. (2003). *Drept Constituțional Comparat [Comparative Constitutional Law]*, Chisinau, USM, p. 105 [in Romanian].

2. Chmaj, M., & Skrzydło, W. (2002). System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej [Electoral system in the Republic of Poland]. Kraków: *Zakamyczy*. 190 s. [in Polish].
3. Electoral Code no. 1381-XIII of 21.11.97. Official Monitor of the Republic of Moldova no.81/667 of 08.12.1997 [in Romanian].
4. Guceac, I. (2005). *Drept Electoral [Electoral Law]*, Chisinau, Central Printing House, p. 27 [in Romanian].
5. Jacek Wiśniewski. (2023). Zasady prawa wyborczego w polsce: wymogi, zasady i ograniczeni [Principles of electoral law in poland: requirements, principles and limitations]. *Prawoteka*, 24 października, Retrieved from: <https://prawoteka.pl/zasady-prawa-wyborczego-w-polsce-wymogi-zasady-i-ograniczenia> [in Polish].
6. Kozubra, M. (2017). Pryntsypy prava: metodolohichni pidkhody do rozuminnia ta klasyfikatsii v konteksti suchasnykh transformatsii hlobalizatsii [Principles of law: methodological approaches to understanding Piroda and classification in the context of modern transformations of globalization]. *Law of Ukraine*. № 11. p. 142–164 [in Ukrainian].
7. Manual de observare a alegerilor [Election Observation Handbook] 5th Edition. Retrieved from: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/e/14349.pdf> [in Romanian].
8. Martseliak, O. (2013). Konstytutsiini pryntsypy vyborchoho prava Ukrainy (zahalnoteoretychna kharakterystyka) [Constitutional principles of electoral law of Ukraine (general theoretical characteristics characteristics)]. *Law of Ukraine*. № 5. P. 38–45 [in Ukrainian].
9. Martseliak, S.M. (2014). Pryntsypy vyboriv narodnykh deputativ Ukrainy: konstytutsiino-pravove rehuliuвання ta pravozastosovcha praktyka [Principles of election of people's deputies of Ukraine: constitutional and legal regulation regulation and law enforcement practice]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv. 20 p. [in Ukrainian].
10. Muraru, I., & Tănăsescu, S. Drept Constituțional Și Instituții Politice [Constitutional Law and Political Institutions]. Bucharest, *Lumina Lex*, p. 395 [in Romanian].
11. T. Cârnaț, & D. Jelescu (2014). Principiile dreptului electoral: delimitări conceptuale și clasificarea lor. Studii și cercetări din domeniul științelor socio-umane [Principles of electoral law: conceptual delimitations and their classification. Studies and research in the field of socio-human sciences] / referenți științifici: Monica Albu, Ionuț Isac, Călina Jugastru, Andrei Negru, Silviu G. Totelecan. Cluj-Napoca: LIMES & Argonaut. 260 p. [in Romanian].
12. T. Cârnaț. (2010) Drept Constituțional [Constitutional Law] a II-a revăzută și adăugită, Chișinău, Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Universitatea de Stat din Moldova. Catedra de Drept Constituțional și Drept Administrativ, 2010, p. 347 [in Romanian].
13. Vocea Civilă [Civil Voice]. Volume 4, Nr.2 (17) Retrieved from: <http://www.e-democracy.md/files/voceacivica/vocea17-col.pdf> [in Romanian].